

L'exploració sexual d'infants a Mèxic

ELENA AZAOLA¹

Antropòloga i psicoanalista. Investigadora del Centre d'Investigacions i Estudis Superiors en Antropologia Social (Ciutat de Mèxic)

93

1. ANTECEDENTS

En aquest article exposaré algunes reflexions que es desprenen d'un estudi acabat de concloure sobre l'exploració sexual comercial de nenes i nens a sis ciutats de la República Mexicana.

Aquest estudi, que es va realitzar gràcies al suport del Fons de les Nacions Unides per a la Infància i el Sistema per al Desenvolupament Integral de la Família, també forma part d'un esforç que involucra institucions acadèmiques dels tres països d'Amèrica del Nord.²

Entre els objectius principals de la investigació als tres països, es troben:

- a) identificar la naturalesa, l'extensió i les causes de l'exploració sexual comercial d'infants a la regió d'Amèrica del Nord;
- b) identificar el paper, la rellevància i les maneres d'operar de les xarxes del crim organitzat en el reclutament, tràfic i exploració d'infants;
- c) generar informació homogènia, estandarditzada i fiable que permeti comparar els trets específics del fenomen als tres països de la regió, i
- d) posar les troballes a l'abast de les autoritats dels tres països i col·laborar amb ells en el disseny de polítiques locals, estatals, nacionals i regionals que brindin una major protecció als nens i les nenes davant l'exploració sexual comercial en qualsevol de les seves formes: prostitució, tràfic o venda d'infants, pornografia i turisme sexual infantil.

---

1. eazaola@juarez.ciesas.edu.mx

2. Els resultats d'aquest últim estudi poden consultar-se a: Azaola, Elena i Richard J. Estes [coord.] 2003.

A fi de poder arribar a resultats que siguin comparables, l'estudi s'ha proposat emprar una mateixa metodologia mitjançant la qual s'han anat obtenint dades de moltes fonts públiques i privades a vint-i-quatre ciutats de la regió: tretze d'Estats Units, set de Mèxic i quatre de Canadà.

Exposaré aquí algunes reflexions de l'estudi a Mèxic que en la seva primera etapa es va dur a terme en sis ciutats: Acapulco, Cancún, Ciudad Juárez, Guadalajara, Tapachula i Tijuana. La selecció va obeir, entre altres criteris, al fet que es comptava amb antecedents que permetien suposar que en aquestes ciutats el fenomen és més agut que en altres localitats del país, llevat de la ciutat de Mèxic que no vam poder incorporar a l'estudi en aquesta etapa.

Em proposo, fonamentalment, reprendre algunes de les variables que s'exposen amb més detall a l'estudi, i oferir o avançar sobre algunes de les possibles línies interpretatives que es desprenen del material obtingut.³

2. UN FENOMEN GLOBALITZAT GLOBALITZAT

Una de les premisses que va donar origen a la investigació realitzada és que l'explotació sexual comercial d'infants ja és un problema seriós que, previsiblement, tendirà a agreujar-se com a resultat tant de la naturalesa expansiva de l'economia global, l'extensió i la permeabilitat de les fronteres al nord i sud del país, com dels distints processos de canvi que han impactat les famílies, afeblint, al mateix temps, els vincles socials i incrementant els riscos i els abusos per als menors d'edat.

Amb el nostre estudi, hem procurat aproximar-nos i fer visible, almenys en part, la realitat que enfronten les nenes i els nens el destí dels quals ha estat traslocat en ser utilitzats per adults que obtenen beneficis econòmics de la seva explotació sexual. Si hem volgut endinsar-nos en aquest món que roman opac i silenciós per a la majoria, no ha estat només per desvelar els horrors que amaga, sinó perquè el coneixement obtingut ens permeti fer les passes que calen per a reconèixer-los els drets que els han estat confiscats i per a poder integrar-los com a qualsevol altre nen i nena que necessita i mereix cura i protecció.

El fet que l'estudi hagi confirmat el que per mitjà d'altres aproximacions se sabia, és a dir, que hi ha nenes i nens sotmesos a explotació sexual en pràctica-ment totes les regions del país, ens parla, entre altres coses, de la difusió i perseverança d'un fenomen antic el rostre modern del qual cada vegada més adquireix els seus trets seguint les línies que la globalització li imposa (Ireland 1993, Nacions Unides 1995, Departament de Treball dels EUA 1995). En aquest sentit, el que queda clar és que el nostre país participa d'una tendència que traspasa les nostres fronteres i a la qual no és possible que se sostregui, si bé això no impedeix, i més aviat aconsella, que hagi de prendre les mesures necessàries per oferir més protecció als infants.

---

3. L'estudi *in extenso* pot consultar-se a: Azaola, Elena, 2000. *Infancia robada. Niños y niñas víctimas de explotación sexual en México*, Mèxic D.F., UNICEF - DIF - CIESAS.

La difusió mundial de l'economia de mercat i de la societat de consum, que ha ampliat i aprofundit les desigualtats entre els éssers humans, sembla també haver implicat que els infants hagin passat a formar part de les mercaderies, dels béns que caldria consumir de pressa a fi de poder-los rebutjar, ja que en certa manera les premisses d'aquests models econòmics fan que se'ls consideri objectes de consum reemplaçables (Belis 1999).

De la mateixa forma, sembla que els criteris d'eficiència i productivitat que dominen l'esfera econòmica s'han traslladat al terreny de la sexualitat, la qual cosa ha comportat, entre altres conseqüències, la incorporació cada vegada més precoç d'un major nombre d'infants al comerç sexual. El fet és que, com es va evidenciar al Congrés Mundial celebrat a Estocolm l'any 1996, cada vegada s'incorporen infants més petits a aquest mercat, que cada cop més aviat són rebutjats o substituïts per uns altres.⁴

Un càlcul recent, que és indicatiu de les dimensions globals del problema, assenyala que els guanys que genera el tràfic il·legal de dones i nenes per al comerç sexual s'estimen en 7 bilions de dòlars l'any. La mateixa font refereix que seria possible garantir l'accés a l'educació primària de tots els infants del món només emprant una contribució anual de l'1% dels guanys de les dues-centes persones més riques del món, cosa que representaria invertir 7 bilions de dòlars, és a dir, curiosament la mateixa xifra que s'obté com a guany pel comerç sexual de nenes i dones.⁵

3. DIVERSITAT ENTRE ELS INFANTS EXPLOTATS

Pel que fa als resultats que vam obtenir a sis ciutats de la República, una de les troballes que ens semblen més significatives és que l'estudi visualitza la complexitat del fenomen en la mesura que fa referència a nens i nenes que s'enfronten a situacions distintes, ja sigui pel tipus d'exploració sexual que pateixen, pels llocs on presten els seus serveis o per com són reclutats i els procediments que s'utilitzen per a retenir-los. En un intent per sistematitzar les dades obtingudes, vam veure que era possible agrupar les diferències trobades entorn de deu eixos.

Els deu eixos —o parells d'oposats— que ens permeten establir distincions sobre la situació a què s'enfronten els nens explotats, són:

1. Viuen al carrer / Viuen en espais tancats
2. Viuen amb la seva família / No viuen amb la seva família

4. Un interessant article de Vincendon i Boulay que analitza el paper de la Barbie com un dels objectes emblemàtics del segle (100% de les nenes nord-americanes de 3 a 10 anys, 96% de les franceses i 99% de les italianes, té almenys una Barbie) fa notar un procés mitjançant el qual aquesta joguina hauria anat dirigint-se cap a nenes cada vegada de menor edat en un trajecte que es pot pensar com igualment emblemàtic i aplicable de moltes maneres a les mateixes nenes. Vegeu: Sybylle Vincendon i Anna Boulay, «Objetos emblemáticos del siglo», *Suplemento La Jornada Semanal*, 26-XII-99:7.

5. *Newsweek*, The World in Figures. Special Edition, Nova York: desembre 1999-febrer 2000, p. 64-67.

3. Tenen explotadors / No tenen explotadors
4. Treballen en llocs expressament dedicats al comerç sexual / Treballen en llocs on es realitza el comerç sexual de manera encoberta
5. Són reclutats per *enganchadores* o pels mateixos explotadors sota pressió o enganys / Són reclutats sense pressions o enganys
6. Poden abandonar o canviar el seu lloc de treball / Se'ls reté als seus llocs de treball en contra de la seva voluntat
7. Els seus explotadors són mexicans / Els seus explotadors són estrangers
8. La majoria dels seus clients són nacionals / La majoria dels seus clients són estrangers
9. Són explotats en la localitat on van néixer o on resideix la seva família / Són explotats en llocs diferents d'on van néixer o on resideix la seva família
10. Els seus clients són de diferent sexe biològic / Els seus clients són del mateix sexe biològic

A partir d'aquests deu eixos i de les moltes categories que podrien sorgir de la seva combinació, es desprendria la possibilitat de distingir diferents grups de nenes i nens que, en teoria, podrien estar sent subjectes a explotació sexual. No obstant això, a continuació només enumerarem vint-i-cinc categories que efectivament ens va ser possible identificar a les sis ciutats estudiades, si bé, com ho vam mostrar en cadascuna de les ciutats, hi ha categories on vam trobar que hi ha un major nombre de nenes i/o nens que en unes altres.

Les vint-i-cinc categories de nenes i nens que trobem a les sis ciutats són:

- Nenes i nens que viuen al carrer i que es prostitueixen de manera regular com a procediment de subsistència.
- Nenes i nens que viuen al carrer i es prostitueixen de manera ocasional quan no troben una altra manera de subsistir.
- Nenes i nens que viuen en espais tancats però es prostitueixen oferint els seus serveis a la via pública.
- Nenes i nens que viuen en espais tancats i ofereixen els seus serveis en espais tancats (bars, hotels, centres nocturns, etc.).
- Nenes i nens que viuen amb la seva família, la qual participa o accepta de manera implícita que siguin explotats.
- Nenes i nens que viuen amb la seva família, la qual desconeix que estan sent explotats.
- Nenes i nens que no viuen amb la seva família i que estan subjectes a una o altra forma d'explotació sexual.
- Nenes i nens que són explotats sexualment en qualsevol de les seves formes a canvi de diners.
- Nenes i nens que són explotats sexualment en qualsevol de les seves formes i que reben a canvi altres formes de retribució (sostre, menjar, roba, joguines, drogues).
- Nenes que són explotades per la seva parella, la reconeixen o no com el seu *padrote*.

- Nenes i nens que treballen en establiments on expressament s'ofereixen serveis sexuals (hotels, bars, centres nocturns, bordells, etc.).
- Nenes i nens que treballen en establiments on s'ofereixen serveis sexuals de manera encoberta (petits establiments de menjars, cerveseries, cases de massatge, agències de models, estètiques, agències d'acompanyants, animadors de festes, etc.).
- Nenes i nens mexicans que es traslladen o són duts a altres països (principalment a Estats Units) per a ser explotats sexualment.
- Nenes estrangeres (principalment centreamericanes) que arriben o són portades a Mèxic per a ser explotades sexualment.
- Nenes i nens mexicans que són venuts al país amb diferents propòsits.
- Nenes i nens mexicans que són venuts i duts a altres països (principalment a Estats Units) amb diferents propòsits.
- Nenes que són captades per xarxes del crim organitzat que les exploten sexualment i les traslladen d'una ciutat a una altra o d'un país a un altre.
- Nenes que són captades per al comerç sexual a partir d'un sistema d'esclavitud per endeutament i que són retingudes en contra de la seva voluntat.
- Nenes i nens que, una vegada se'ls introdueix en el comerç sexual, se'ls introdueix a consumir drogues com a forma de retenir-los.
- Nenes i nens els explotadors dels quals, en qualsevol dels tipus d'explotació sexual (prostitució, tràfic, pornografia o turisme sexual), són mexicans.
- Nenes i nens els explotadors dels quals, en qualsevol dels tipus d'explotació sexual, són estrangers.
- Nenes i nens els clients dels quals són, la majoria, nacionals.
- Nenes i nens els clients dels quals són, la majoria, estrangers.
- Nenes i nens que tenen com a explotadors o «representants» homes adults.
- Nenes i nens que tenen com a explotadors o «representants» dones adultes.

Com es pot observar, no sempre les categories anteriors s'exclouen les unes a les altres, sinó que només constitueixen una manera de privilegiar o discriminar una variable per sobre d'altres per a conformar una categoria a part. Convé, llavors, proposar una nova agrupació on puguin estar integrades distintes variables amb la finalitat d'oferir un nombre més reduït de grups d'infants, als quals, eventualment, s'haurien de dirigir programes d'atenció que tinguessin en compte les seves circumstàncies específiques.

El criteri rector per a conformar aquests grups podria ser el del tipus d'espai on viuen o se'ls explota, deixant de costat la resta de variables, que sempre podrien agregar-se dintre de cadascun dels grups (p. ex. clients nacionals / estrangers; explotadors homes / dones, etc.). D'aquesta manera, podrien distingir-se tres grups:

- nens i nenes que són sotmesos a qualsevol tipus d'explotació sexual comercial i que viuen al carrer i/o ofereixen els seus serveis preponderantment a la via pública;
- nens i nenes que són explotats sexualment en distints llocs on, de manera

- més o menys reconeguda o oberta, es presten serveis sexuals (hotels, pensions, bars, centres nocturns, cases de prostitució);
- nenes i nens que presten serveis sexuals de manera encoberta en establiments que tenen altres fins reconeguts (petits establiments de menjars o restaurants, cases de massatge, estètiques, agències de models, agències d'acompanyants).

Si aquesta classificació és útil per a emprendre accions dirigides a cadascun d'aquests grups, creiem que hi hauria tres factors que podrien estar presents en cadascun d'ells però que, en tots els casos, mereixerien una atenció especial. Aquests tres factors són:

- a) la presència de drogues, sobretot quan aquestes els les proporcionen els explotadors com a estratègia per a retenir-los;
- b) la retenció forçosa als llocs de treball, especialment quan, per a assegurar-la, s'utilitzen els cops, les amenaces o la servitud per deutes i,
- c) la participació de familiars entre els explotadors, fet que suposa una major dificultat per a abordar els infants i perquè aquests s'oposin a ser explotats.

4. ESTIMACIONS SOBRE LA MAGNITUD DEL FENOMEN

Al llarg del nostre estudi intentem assenyalar quins són els grups més nombrosos de nenes i nens explotats que hi ha a cada ciutat i, encara que no ha estat possible quantificar en cada cas els nens i nenes que comparteixen determinades circumstàncies, hem pogut assolir estimacions globals a les quals es va arribar sumant aquelles categories per a les quals es disposava de dades fiables (per exemple, el nombre de nenes que acudeixen als serveis mèdics especialitzats) amb altres per a les quals hem proposat aproximacions tenint en compte el nombre d'establiments detectats i el nombre de menors que, com a mitjana, hi treballa, d'acord amb testimonis que, fins on ens va ser possible, vam intentar crear o corroborar. Així va ser com vam formular la següent estimació.

Quadre 1. *Nenes i nens sotmesos a explotació sexual comercial a sis ciutats de la República Mexicana, 2000.*

Ciutats	Nombre
Acapulco	1.000
Cancún	700
Ciudad Juárez	800
Guadalajara	600
Tapachula	600
Tijuana	900
Total	4.600

Font: Estimació elaborada a partir de dades recollides en distintes institucions públiques i no governamentals i mitjançant testimonis d'infants víctimes d'explotació sexual a cada ciutat.

Encara que aquestes xifres no poden considerar-se definitives, sinó més aviat com una primera aproximació, ens semblen útils perquè permeten disposar de paràmetres que altres estudis podran utilitzar per continuar avançant en la delimitació més precisa tant de la xifra global d'infants explotats com de les distintes categories que la conformen. D'altra banda, també ens sembla útil per a formular estimacions de la magnitud del fenomen a tot l'àmbit nacional, les quals és possible elaborar si es tenen en compte les dimensions i les característiques de les localitats.

En aquest sentit, considerem que, llevat de la ciutat de Mèxic, difícilment hi haurà localitats al país on hi hagi un major nombre de nenes i nens explotats que el que trobem a les ciutats on vam dur a terme l'estudi. Això es deu als trets que caracteritzen les ciutats estudiades i que intentem destacar al nostre estudi, és a dir, tant a les dimensions poblacionals com al tipus de desenvolupament que presenten, les activitats socioeconòmiques predominants i els fluxos migratoris que reben.

D'aquesta manera, cal destacar que les sis ciutats estudiades presenten, d'acord amb els indicadors socioeconòmics proposats pel Consell Nacional de Població, un grau de marginació baix o molt baix, si exceptuem els municipis fronterers de l'Estat de Chiapas. Això indica que el fenomen de l'exploració sexual d'infants tendeix a donar-se amb més freqüència als centres més allunyats de la pobresa extrema, de la qual aquells centres s'aprofiten.

Dit en altres termes, la relació entre el fenomen i l'exclusió social està mediatitzada per factors com el tipus d'urbanització, el caràcter de pol d'atracció econòmica de la zona (expressat en la demanda de mà d'obra per a la manufactura o els serveis) i/o la seva ubicació geogràfica, la qual cosa fa d'un indret:

- a) el lloc d'espera o negociació per al trànsit cap al nord (els Estats Units com a objectiu preferent);
- b) el lloc de «rebot» dels mateixos intents fracassats;
- c) el lloc de trànsit obligat per al comerç i el transport terrestre entre països: Estats Units al nord i Guatemala al sud, i/o
- d) el lloc d'esbarjo per a un gran nombre de visitants en trànsit.⁶

Com se sap, les grans desigualtats existents entre els municipis del país marquen una direcció als fluxos migratoris, que van des dels municipis més pobres a aquells que ofereixen més oportunitats de treball i ingressos, de manera que les primeres queden com a localitats abastadores o expulsors i les segones com a receptors o llocs de trànsit. És en aquestes últimes on l'exploració sexual d'infants té lloc amb més freqüència.

Els tipus de desenvolupament breument descrits comporten una sèrie d'efectes sobre els vincles socials que caracteritzen les comunitats estudiades. Com remarquen a l'estudi, en la majoria dels casos es tracta de societats que es caracteritzen per un baix nivell d'integració social i una proporció alta d'habitants que no pertanyen al lloc i que, per la mateixa raó, es troben desarrelats, amb febles

6. Agraïeix en aquesta part la col·laboració de Paulina Gutiérrez.

vincles d'unió a la comunitat. Són societats que reben contínuament nous contingents poblacionals que, arribats de distintes regions, tampoc no comparteixen una història i una identitat, i la integració dels quals suposa un llarg procés no sempre acabat o ben aconseguit.

Aquests contingents, tant els que hagin arribat per establir-s'hi com aquells que només utilitzen la comunitat com a lloc de pas o bé per fer-hi una curta estada, com en el cas dels turistes, exerceixen una gran pressió sobre la societat local, contínuament posada a prova en la seva capacitat per a integrar nous grups sense que la seva identitat s'esvaeixi o es posi en qüestió. En suma, es tracta de segments socials amb un alt grau de desarrelament o desafecció pel que fa a la comunitat, fets que, conjuminats amb altres factors, també donen lloc a un important grau d'anomia.

100

Es pot afirmar que comunitats on predomina un alt grau d'identitat grupal i local, amb llaços de solidaritat estables i duradors entre els seus membres i amb normes i regulacions reconegudes per tots, tendiran a manejar les seves opcions de canvi i conservació sense produir crisi i ruptures al seu interior, regulant el conflicte i aïllant els comportaments que amenacen o destrueixen el teixit comunitari. Per contra, les agrupacions humanes que han trencat els seus vincles primaris i associatius sense reemplaçar-los per uns de nous, que compleixin les funcions de cohesió i mutu reconeixement, i on la normativitat roman externa a aquest grup, tendiran a disseminar-se amb la crisi, a esgotar les seves capacitats adaptatives al canvi i a generar una afiliació feble vers noves col·lectivitats i emplaçaments.

En síntesi, i des d'un punt de vista normatiu, es pot afirmar que l'anomia altera no solament els límits de la transgressió sinó també la percepció mateixa de la seva existència. No hi ha transgressió on les normes no han estat les apropiades i on la sanció és feble. Entrem, doncs, en un món on tot és possible, un territori que, d'altra banda, és propici, entre altres coses, per a l'explotació sexual dels infants.

En altres paraules, fenòmens com l'explotació sexual dels infants es desenvolupen amb menor resistència en un context on preval l'anomia, on hi ha una feble aplicació de les normes. Aquest fet, alhora, dificulta que aquestes conductes és percebun com una transgressió i promou que els agressors continuïn operant, en la mesura que poden constatar que les possibilitats de ser sancionats són remotes.

Les condicions socials descrites abans —anomia, baix nivell d'integració social, debilitat dels vincles socials— també han estat identificades i estudiades en altres països que, com el nostre, han viscut processos de canvi relativament accelerats com a conseqüència de la modernització i de la posada en pràctica dels models d'ajustament econòmic. Crida l'atenció la sèrie de coincidències que trobem respecte del nostre estudi en un informe recent sobre les paradoxes de la modernització a Xile, en el qual es descriuen les condicions d'allò que els autors denominen un deteriorament de la sociabilitat. Aquí assenyalen que aquest deteriorament es manifesta en «un alt grau de desconfiança, una capacitat associativa precària, la descomposició de les identitats col·lectives tradicionals, i fins i tot un cert afebliment de la cohesió intergeneracional en la família», que alguns autors han anomenat patologies del vincle social, entre les quals destaquen: la violència

intrafamiliar, la violència sexual, les addiccions, els actes d'incivisme i desbordament anòmic i la delinqüència juvenil.⁷

Així mateix, descriuen un sentiment d'inseguretat poc precís però molt difós que relacionen amb l'afebliment del vincle social, del sentiment de comunitat, així com de la noció d'ordre. Apunten que la gent entrevistada refereix que la noció «nosaltres», és a dir, la identitat, la confiança i la sociabilitat, s'hauria «esquerdat» (1998, 22).

Aquest informe subratlla que els sentiments d'inseguretat oposats no solament provenen d'efectes no desitjats de la modernització, sinó també de canvis en la subjectivitat. Per als autors, en canvi, «la seguretat humana posa l'accent en el capital social, aquest fons acumulat de confiança social, de creació compartida de les regles del joc i de la capacitat associativa que es generen en la societat» i subratllen que, des d'aquest punt de vista, el que convé és enfortir aquest capital social, promovent les relacions de confiança i de cooperació per a reforçar el vincle entre les persones (1998, 28, 30).

De fet, apunten que si el *desenvolupament humà* es concep com «el procés d'ampliació de la gamma d'oportunitats de què disposa la gent, la *seguretat humana* significa que la gent pot exercir aquestes opcions de manera segura i lliure, i que pot tenir relativa confiança en el fet que les oportunitats que té avui no desapareixeran del tot demà» (1998, 15).

En aquest aspecte, fem notar que una de les necessitats que més sovint van expressar els infants entrevistats a les sis ciutats, va ser la de poder comptar amb un entorn «segur», amb un ambient on poguessin sentir-se «protegits», situació que van referir com un dels principals impediments per a poder denunciar els seus agressors.

D'altra banda, ens sembla important destacar que a Mèxic l'exploració sexual d'infants no solament es dona a les sis ciutats estudiades. Una anàlisi que hem efectuat dels casos donats a conèixer pels mitjans durant els últims cinc anys al Districte Federal i durant els últims dos i mig en l'àmbit nacional, ens ha permès arribar a la convicció que avui dia l'exploració sexual comercial d'infants és un fenomen present, en més o menys mesura, a pràcticament tot el país.

Si bé el major nombre de casos reportats correspon al tipus de ciutats que estudiem, és a dir, les principals zones urbanes, turístiques i frontereres, també vam trobar que es reporten casos provinents d'un gran nombre de ciutats mitjanes i petites, i fins i tot de zones rurals apartades des de les quals s'informa de casos d'infants que han estat traslladats a altres llocs per a ser explotats, o bé que han estat robats o venuts, no se sap amb quin propòsit. D'aquesta manera, i com succeeix en altres regions del món, s'observa un flux de nens que va des de les zones rurals o urbanes més pobres cap a les ciutats més grans i amb dinamisme econòmic.

Tenint en compte tot això, i intentant fer una primera aproximació general al nombre de menors que podrien estar sotmesos a explotació sexual al país, vam

7. Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament, *Desenvolupament Humà a Xile*. 1998. *Las paradojas de la modernización*, Santiago de Xile, 1998:28.

considerar que podrien ser, en una estimació conservadora que exposem al quadre següent, no menys de tretze mil nenes i nens.

Quadre 2. *Estimació preliminar del nombre de nenes i nens sotmesos a explotació sexual a la República Mexicana, 2000.*

Tipus de ciutats	Nombre d'infants
Sis ciutats compreses a l'estudi: Acapulco, Cancún, Ciudad Juárez, Guadalajara, Tapachula i Tijuana	4.600
Zona Metropolitana de la Ciutat de Mèxic	2.500
Altres zones urbanes importants (de més d'un milió d'habitants): Monterrey, Puebla, León	1.000
Altres zones turístiques importants; p. ex. Puerto Vallarta, Cozumel, Playa del Carmen, Mazatlán, Veracruz, Los Cabos, La Paz, Manzanillo, Ixtapa, Huatulco	1.500
Altres zones frontereres importants, p. ex. Matamoros, Reynosa, Nuevo Laredo, Agua Prieta, Nogales	700
Ciutats entorn dels cinc-cents mil habitants: Aguascalientes, Mexicali, Saltillo, Torreón, Chihuahua, Durango, Toluca, Morelia, Querétaro, San Luis Potosí, Culiacán, Hermosillo, Mérida	600
Ciutats entorn dels dos-cents mil habitants: Jalapa, Coatzacoalcos, Colima, Campeche, Zacatecas, Tuxtla Gutiérrez, Guanajuato, Irapuato, Chilpanchigo, Pachuca, Uruapan, Cuernavaca, Tepic, Oaxaca, Villahermosa, Tampico, Ciudad Victoria, Minatitlán	700
Resta del país	4.400
Total =	16.000

Font: Estimació elaborada a partir de casos reportats per la premsa nacional durant el període I-1998 - VI-2000.

També val la pena indicar que partim de la premissa que es tracta d'un fenomen que no es pot quantificar amb precisió, atès que no hi ha registres oficials i que, en tractar-se d'un fenomen il·legal, els qui hi participen s'esforcen per mantenir-lo ocult i desenvolupar-lo clandestinament. És per això que vam descartar que fos possible mesurar-lo amb precisió i ens arisquem a proposar aquestes aproximacions com una hipòtesi de treball a fi que pugui ser corroborada o rebutjada per altres estudis que s'empenguin i que segurament proposaran les modificacions necessàries.

Per a tenir un altre punt de referència, cal assenyalar que ni tan sols els països que disposen de registres més bons que els nostres disposen d'una xifra definitiva, i també han optat per formular estimacions. Als Estats Units, per exemple, mentre que hi ha fonts que estimen que són cent mil les nenes i els nens subjectes a

exploració sexual (ECPAT, 1996), n'hi ha d'altres que calculen que són tres-cents mil (Flowers 1994, Greenfeld 1997), i un estudi recent proposa que podrien ser tres-cents cinquanta mil.⁸

5. FACTORS QUE CONCORREN EN L'EXPLORACIÓ SEXUAL

Més enllà de la possibilitat i de les dificultats que hi ha per a poder mesurar el fenomen, ens ha semblat important buscar respostes a una sèrie d'interrogants entorn dels infants que voldrien descobrir el vel que els oculta a fi de poder-los visualitzar com a subjectes històrics i socials. És a dir, com a subjectes la història i trama relacional dels quals, dintre d'un determinat nucli social, ens pot dir molt sobre el procés que els ha conduït a una posició de vulnerabilitat tan extrema, en la qual gairebé tots els seus drets els han estat confiscats, anul·lats.

Sense pretendre establir llaços causals, podem referir-nos a factors que incideixen de manera més o menys directa en l'exploració sexual i que conformen determinades constel·lacions de fenòmens a partir de les quals és possible percebre certes constants. Es tracta, d'una banda, de la pobresa, si bé amb aquesta no n'hi ha prou per a explicar el fenomen, perquè, a més, trobem infants que participen en aquestes activitats i, en canvi, pertanyen a altres sectors socioeconòmics.

D'altra banda, el fet d'haver hagut d'abandonar la seva família o que els hagin expulsat de les seves cases —la major part de les vegades a conseqüència de la violència i el rebuig que hi patien—, els col·loca en una situació de desprotecció que els fa propensos a ser reclutats per al comerç sexual, o bé els empeny que ells mateixos busquin aquesta activitat per a poder sobreviure. També cal dir, però, que no tots els infants que viuen al carrer han ingressat en el comerç sexual.

Un factor que hem trobat com a antecedent en un bon nombre de nenes i nens que després van ser explotats és que, prèviament, havien sofert abusos sexuals, generalment per part d'algun membre de la família. En aquests casos, els nens i nenes manifesten una pèrdua important de la pròpia estima, la qual cosa els fa susceptibles a nous abusos ja que les seves defenses són febles, com ho és el suport que obtenen per part d'una família que ja abans els havia violentat.

En altres casos vam trobar que els infants amb conflictes d'identitat sexual no resolts poden derivar cap a l'exploració sexual, ja que es veuen empesos a abandonar la seva família i la seva comunitat a causa del rebuig i les burles de què se'ls fa objecte. Aquest antecedent redueix les seves possibilitats i els indueix a desenvolupar-se en un mitjà on troben més acceptació o menys rebuig a la seva preferència sexual.

Un altre grup vulnerable és el dels nens i nenes que tenen problemes d'addicció greus, ja que en aquests casos importen menys les humiliacions que obtenir els recursos que els assegurin el subministrament de les substàncies que necessi-

8. L'última xifra correspon al càlcul elaborat per a l'any 2000 pel professor Richard J. Estes, de la Universitat de Pensilvània.

ten. Trobem casos en què infants amb aquestes característiques han estat induïts a l'explotació sexual pel seu grup d'iguals, que d'aquesta manera també s'assegura el proveïment de substàncies.

Hi ha altres dos factors de risc dels quals es parla poc; són, d'una banda, el fet que els nens i nenes hagin crescut en una família que, d'una manera o altra, es troba vinculada al comerç sexual, i en aquest cas la seva incorporació pot ser gairebé natural i obligada. En sentit oposat, el fet de desconèixer per complet que aquestes activitats existeixen i que els nens hi estiguin exposats pot contribuir a incrementar la vulnerabilitat de certs nens i nenes si es presenta l'oportunitat i desconeixen com afrontar-la.

Sumat als anteriors, hi ha un altre factor que no es destaca gaire però que resulta essencial: el paper dels *enganchadores* i reclutadors, els quals aprofiten i capitalitzen en el seu benefici les circumstàncies abans esmentades a què s'enfronten certs nens i influeixen de manera decisiva per a encaminar-los al comerç sexual. No s'ha de menysprear el pes d'aquest factor, atès que, com ho mostren nombrosos estudis, difícilment els infants ingressaran en aquest medi —per dures que siguin les seves circumstàncies— si no hi ha algú que els indueix, els posa en contacte, els ofereix ocupació amb enganys o els duu mitjançant pressions i amenaces als llocs de treball. En aquest sentit, caldria prendre una sèrie de mesures per a protegir els infants de la impunitat amb la qual actuen tota mena d'intermediaris i reclutadors, i no solament en el cas dels amos dels establiments.

Val la pena destacar la importància dels factors que hem assenyalat i que de vegades poden semblar relativament fortuïts; fins que trobem que, cas darrere cas, es repeteixen i que, per tant, constitueixen patrons o camins comuns que conflueixen en l'ingrés de certs nens en el comerç sexual. Tenir en compte aquests factors ha de permetre, tant de bo sigui així, adoptar les mesures que en cada cas es requereixen per a evitar que siguin reclutats més infants.

6. SEMBLANÇA ENTRE ELS INFANTS EXPLOTATS

Si bé més amunt hem esmentat la diversitat de circumstàncies a què s'enfronten els infants que són explotats, ara volem incidir en allò que, més enllà de les seves diferències, els unifica. Ens referim al fet que l'explotació sexual a la qual han estat sotmesos invariablement alterarà i deixarà marques indelebles en el curs del seu desenvolupament, a causa, entre altres factors, de la violència que li és consubstancial.

Parlem de la «violència» quan, en realitat, l'explotació sexual d'infants implica moltes formes de violència a distints nivells. En el terreny dels drets, implica la negació o el desconeixement més rotund de gairebé tots ells: el dret de l'infant a viure amb la seva família i que aquesta o, si de cas hi manca, l'Estat es facin càrrec de les seves necessitats tant materials com afectives; el dret a rebre cura i protecció; el dret a rebre educació; el dret a la seva llibertat; el dret a la seva dignitat; el dret a la seva seguretat; el dret a la igualtat; el dret a la cultura i a l'esplai i el dret a preservar la seva salut i que aquesta no es vegi amenaçada contínuament i delibe-

rada per altres. Així mateix, i com a part substantiva d'aquest últim dret, considerem implicats: el dret a decidir sobre el seu cos, a preservar la seva intimitat, a ser mirat amb respecte, a decidir sobre la seva sexualitat i els seus afectes i a aprofitar les oportunitats formatives que se li brindin per a construir-se un futur digne.

De manera especial, ens sembla que a aquests nens se'ls nega allò que constitueix una necessitat humana elemental: obtenir el reconeixement dels altres, ésser mirat com a igual i amb respecte, aspectes que no tenen cabuda perquè, per endavant, se'ls estigmatitza, se'ls rebutja i se'ls tracta amb tota mena de retrets des d'una moral que desconeix les seves circumstàncies i que no aconseguix visualitzar la seva manca d'alternatives.

A les formes de violència abans esmentades, que trobem en tots els casos, se n'afegeixen altres que encara poden empitjorar la situació d'alguns. És el cas de nenes i nens sotmesos als quals es manté explotats mitjançant els cops, les amenaces i altra mena de pressions. També és el cas dels retinguts en contra de la seva voluntat i als quals no se'ls permet abandonar els seus llocs de treball o que són sotmesos mitjançant el sistema de servitud per deutes.

També hi ha —i tal vegada són les més freqüents— altres formes de control més subtils, menys visibles però igualment efectives: les que fan possible l'exploració gràcies als llaços emocionals que els agressors estableixen amb les víctimes i que els permeten encobrir l'exploració. Aquestes formes, si bé són menys aparatoses, també destrueixen la persona perquè, lentament, van minant la seva pròpia estima i la seva seguretat, circumstància que, amb el temps, redueix les seves possibilitats d'optar per una altra forma de vida. També són greus els casos en què a l'exploració sexual s'afegeix l'aprovisionament de drogues com una estratègia per a assegurar la permanència dels infants.

De totes aquestes formes de control el que resulta és un abatiment, un afebliment, una destrucció gradual del subjecte o, almenys, greus danys que li deixaran traces inesborrables i que, sens dubte, alteraran el curs i les possibilitats que la nena o el nen tenen per a assolir un desenvolupament sa i integral.

En altres termes, en la mesura que l'exploració opera sobre el cos, sobre la sexualitat, sobre els llaços afectius, alterarà de manera definitiva esferes importants de la vida de la persona que trastocaran, en el futur, la seva possibilitat de relacionar-se amb el seu cos, amb els altres, amb els seus afectes, així com també modificarà la manera com, d'ara endavant, podrà o no confiar en uns altres que també li ofereixin, com ho han fet els seus explotadors, cura, afecte i protecció.

Una nena, en aquestes condicions, pot tornar a confiar en els adults que li ofereixin el mateix que els seus explotadors li han ofert? De quins elements podrà valer-se per a reconèixer les promeses veritables de les falses? Des d'on podrà relacionar-se amb ella mateixa i amb els altres? Com podrà restablir un vincle de confiança amb ella mateixa i preservar per a si mateixa una imatge de dignitat i respecte quan contínuament s'ha passat per damunt de la seva dignitat? Com reconstruir per a si mateixa una història que li permeti suportar-se, acceptar-se, tolerar-se, quan ha estat un objecte de comerç posat al mercat per qui deia protegir-la o quan, sistemàticament, li ha estat negat l'exercici de tot dret?

Diversos estudis han intentat respondre a aquestes preguntes i han aprofundit

en els efectes psicològics que té sotmetre les nenes a aquest tipus d'experiències, així com també s'ha estudiat com reaccionen elles tot tractant d'adaptar-se a les seves circumstàncies. Un estudi dut a terme a Tailàndia assenyala que, després d'un temps, la confusió i la incredulitat van deixant pas a la paüra, la resignació i una espècie de separació del llaç conscient que uneix la ment i el cos. En un context així, les noies fan tot el que poden per a apaivagar les seves ferides i ajustar-se mentalment a una vida en la qual són usades fins a per quinze homes diàriament. Les reaccions prenen formes conegudes: letargia, agressió, autoodi, intents de suïcidí, confusió, autoabús, depressió, psicosi als cops i al·lucinacions (Belis 1999, 59).

En aquest estudi l'autor explica que dintre d'un mateix bordell les noies també poden reaccionar de manera distinta. És possible que algunes entrin en un estat de trauma i renúncia, mentre que unes altres trobin una adaptació més activa que les duu a identificar-se amb el seu *padrote* o explotador. Aquesta resignació té l'avantatge crucial de reduir la violència que pateixen. Davant d'una fugida que resulta impossible, qualsevol acció o obediència que els eviti el dany, que els faci l'existència una mica més tolerable, és viable, i tant se val com sigui de degradant o il·lògica.

Al món que elles viuen, com als camps de concentració, solament hi ha els qui tenen tot el poder i els qui no en tenen cap, de poder. La recompensa i el càstig procedeixen d'una única font: el *padrote*. Les noies sovint perceben que construir una relació amb ell és una bona estratègia. Els *padrotes* són proclius a la manipulació i a fomentar la inseguretat i la dependència. De vegades poden ser amables i tracten amb afecte la noia amb la intenció d'incrementar la seva flexibilitat i dependència. D'altra banda, les normes culturals i religioses fan la seva i contribueixen a predisposar les noies per al control i la submissió (Bales 1999, 61-62).

En un altre estudi sobre les reaccions que s'han observat entre els nens que han estat utilitzats per a elaborar material pornogràfic, es descriuen quatre pautes de reacció:

- 1) la *integrativa*, que presenten aquells infants que poden parlar de les seves experiències sense demostrar gaire ansietat alhora que inculpen el perpetrador, es concentren en el futur i mantenen relacions més o menys normals tant amb la seva família com a l'escola i amb els amics;
- 2) l'*evitativa*, en la qual es nega l'experiència o es refusa parlar-ne, alhora que s'expressen sentiments d'ansietat i disgust. L'infant es mostra encara intimidat pel perpetrador i té la tendència a viure el present sense formular plans de futur i se sent avergonyit per la seva participació en l'abús;
- 3) la *repetitiva posttraumàtica* en la qual es presenten molts símptomes i en què l'infant es mostra greument pertorbat, amb forts sentiments de culpa i vergonya. Es culpa a si mateix i no pot oblidar el que li va succeir, i sovint desenvolupa comportaments sobresexualitzats, amb els quals augmenta el risc de seguir sent explotat, i,
- 4) la *d'identificació amb l'explotador*, en què l'infant defensa permanentment l'ofensor i repeteix el seu trauma a través de l'aproximació sexual a altres infants. Aquesta última pauta és més comuna entre els infants que han

estat explotats per més d'un any, els quals tendeixen a identificar-se més amb l'agressor (Görian i Back 1996, 21-22).

Els mateixos autors refereixen que són molt més freqüents les tres últimes pautes que la primera i que el dany ocasionat dependrà tant de la naturalesa de l'abús com del temps que dura i de la relació que hi hagi entre l'infant i l'agressor. També assenyalen que en els casos que ells van estudiar, que van tenir lloc a Suècia, els infants van mantenir l'abús en secret, els quals no ho van explicar a ningú fins que el material va ser descobert i el seu origen investigat per la policia. De la mateixa manera, van observar que en tots els casos els infants no volien recordar ni parlar del que havia succeït, tenien grans dificultats per admetre els fets fins i tot davant d'ells mateixos, i fins i tot havien fet tot el possible per bloquejar o eliminar alguns records dels fets (Görian i Back 1996).

Si hem volgut enfocar el problema des de la perspectiva de les repercussions que l'explotació sexual té sobre els nens i sobre el seu desenvolupament posterior, és perquè ens sembla fonamental poder evidenciar el dolor i el sofriment que s'amaguen darrere del suposat plaer que les falses imatges i els estereotips ens ofereixen dels infants incorporats al comerç sexual.

És per això que, des de la mirada que aquí hem proposat, ens sembla important insistir que cal reconèixer el dret dels nens i les nenes a preservar la seva intimitat; a protegir el seu cos i la imatge que tenen de si mateixos; el dret que no s'interrompi o es violenti la relació que tenen amb el seu cos, amb la seva sexualitat i amb els altres i que se'ls permeti decidir sobre això; el dret que ningú els utilitzi com a objectes de plaer i que tampoc no es comerciï amb ells com si fossin mercaderies, sobretot tenint en compte que no estan en la posició de poder resistir i fer front als seus explotadors.

D'altra banda, caldria que ens preguntéssim què podem esperar de futurs ciutadans als quals la seva experiència els ha mostrat que els manquen els drets, que no mereixen cura i respecte i que han de servir als qui els utilitzen com si fossin una mercaderia. Com es podrà esperar que respectin un sistema de normes que per a ells no ha tingut vigència?

Considerem que mentre en la vida que transcorre de manera quotidiana per a les nenes i els nens mexicans no tinguin plena vigència els drets que les lleis els reconeixen, continuaran estant exposats a riscos com el de ser víctimes d'explotació sexual. No n'hi ha prou de perfeccionar les nostres lleis mentre no s'exercitin o mentre en la pràctica es toleri que siguin violades.

De la mateixa manera, poc es podrà fer per a modificar la situació d'aquests infants mentre no hi hagi la voluntat de fer front als grups que els exploten i mentre no s'elaborin procediments que barrin el pas a aquestes persones, o mentre no hi hagi institucions que ofereixin a aquests infants atenció, refugi i protecció.

En suma, mentre tot això no succeeixi, la situació de les nenes i nens que ha donat lloc a aquest treball romandrà inalterada. Continuaran sense poder fer ús dels drets que les lleis els concedeixen avui dia, i les seves possibilitats de desenvolupar-se plenament restaran truncades per sempre. No obstant això, el fet d'haver-nos acostat a aquests infants per a escoltar-los, per a retornar-los l'exercici

dels drets que els han estat confiscats i per a procurar rescabalar-los, d'alguna manera, dels danys ocasionats, segurament haurà valgut la pena.

BIBLIOGRAFIA

- AZAOLA, ELENA. 1998. «Prostitución infantil», a: *IV Informe sobre los derechos y la situación de la infancia en México 1994-1997*. Mèxic D.F.: Colectivo Mexicano de Apoyo a la Niñez.
- AZAOLA, ELENA. 2000. *Infancia robada. Niñas y niños víctimas de explotación sexual en México*. México D.F.: UNICEF - DIF - CIESAS.
- AZAOLA, ELENA; RICHARD J. ESTES [ed.] 2003. *La infancia como mercancía sexual*. Mèxic, Canadà, Estats Units: Siglo XXI Editores - CIESAS.
- BALES, KEVIN. 1999. *Disposable People. New Slavery in the Global Economy*. University of California Press.
- CALCETAS-SANTOS, OFELIA. 1998. Informe de la Relatora Especial sobre su misión a México en relación con la cuestión de la explotación sexual comercial de los niños, Naciones Unidas, E/CN/1998/101/Add.2.
- DEPARTAMENT DE TREBALL DELS EUA. 1996. *Forced Labor: The Prostitution of Children*. Washington DC: Bureau of International Labor Affairs.
- END CHILD PROSTITUTION, Chil Pornography and the Trafficking of Children for Sexual Exploitation (ECPACT). 1996. Europe and North American Regional Profile (issued by the World Congress Against Commercial Sexual Exploitation of Children, held in Stockholm, Sweden, 1996).
- ENNEW, JUITH. 1986. *The Sexual Exploitation of Children*. Nova York: St. Martin's Press.
- FLOWERS, R.B. 1994. *Victimization and Exploitation of Women and Children: A Study of Physical, Mental and Sexual Maltreatment in the United States*. Jefferson NC. Mc Farland Co.
- GÖRIAN, S.; BACK, K. 1996. *Children who don't speak out. About children being used in child pornography*. Estocolm: Råda Barnen.
- GREENFELD, LAWRENCE. 1997. *Sex Offenses and Offenders: An Analysis of Data on Rape and Sexual Assault*. Washington DC: Dept. of Justice Statistics, NCJ-163392.
- IRELAND, KEVIN. 1993. «Wish you weren't here»: *The Sexual Exploitation of Children and the Connection with Tourism and International Travel*. Londres: Save the Children Fund.
- NACIONES UNIDAS. 1995. *World Situation with Regard to International Traffic in Minors*. Costa Rica: UN Latin American Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders.